

SEBEPSİZ ZENGİNLEŞME KAVRAMI ve HUKUK DÜZENLERİNDE YERİ

Mustafa Alper KÜÇÜKYILMAZ

Ankara, Aralık 2020

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	2
1. Sebepsiz Zenginleşme Kavramı	3
1.1. İngiliz Hukuk Tarihinde Sebepsiz Zenginleşme Görüşleri	4
2. Sebepsiz Zenginleşmeden Doğan Borç İlişkileri	5
2.1. Sebepsiz Zenginleşme Doğuran Olaylar	5
2.2. Sebepsiz Zenginleşme Şartları	6
2.2.1. Zenginleşme	6
2.2.2. Zenginleşmenin Bir Başkasının Emeginden veya Malvarlığından Gelmiş Olması	6
2.2.2.1. Yetki (Özgüleme) İçeriği Görüşü	8
2.2.2.2. Hukuk Alanının İhlali Görüşü	9
2.2.2.3. Hukuka Aykırılık Görüşü	9
2.2.3. İlliyet Bağı	10
2.2.4. Geçerli Bir Sebebin Bulunmaması	10
2.3. Zenginleşenin Geri Verme Borcu	11
2.4. Sebepsiz Zenginleşme Davasının Zamanaşımı	12
3. Sebepsiz Zenginleşme Davasının Şahsi Niteliği	13
Kaynakça	15

1. SEBESİZ ZENGİNLEŞME KAVRAMI

Sebepsiz zenginleşme, haklı bir neden olmaksızın bir kimsenin malvarlığının başka bir kimsenin malvarlığı aleyhine çoğalmasdır. Sebepsiz zenginleşme, haksız olarak başkasının malvarlığından veya emeğinden zenginleşen kimsenin, bu zenginleşmeyi geri vermesi amacını taşır. Bu şekilde, hukuki değerler arasında bozulmuş olan denge yeniden tesis edilmiş olur.

Roma Hukukunun tarihsel dönemlerinden kaynaklanan sebepsiz zenginleşme kurumunun çıkış noktası hem maddi hukuk anlamında bir hakkı hem de usul hukuku anlamında bir davayı ifade eden ve iadeyi istemeye yönelik bir talep olan "condictio" kavramıdır. Türk Hukuk sistemi de mehzaz İsviçre düzenlemesi gibi sebepsiz zenginleşmeyi düzenlerken condictio kavramından yola çıkmıştır.

Sebepsiz zenginleşmenin ayrı bir borç kaynağı olarak kabul edilmesinin temelinde hakkaniyet fikri yer alır. Bu fikre göre haklı bir sebep olmadan bir başkası aleyhine gerçekleşen zenginleşmelerin sebepsiz zenginleşme nedeniyle geri verilmesi gerekir. Sebepsiz zenginleşmenin hakkaniyeti, dolayısıyla adaleti sağlama niteliğinin kaynağı olarak Aristoteles gösterilmektedir. Denkleştirici adaleti sağlamanın yanında sebepsiz zenginleşme kurumu zenginleşen kişiden bu zenginleşmenin aynen iadesini hedeflemektedir. "İadeyi sağlama işlevi" olarak da adlandırılan bu işlevi gereği sebepsiz zenginleşme "malvarlığı kaymalarını" düzeltmenin yanı sıra bu düzeltmeyi mümkünse aynen gerçekleştirme yükümlülüğünü zenginleşen tarafa yükler. Dolayısıyla hata sebebiyle yanlış kişiye mal teslim edildiğinde iade talebi bu mala yönelik olacaktır, malın bedeline değil. Bunların yanında sebepsiz zenginleşme, genel kural niteliği taşıdığı için tamamlayıcı ve düzeltici bir işleve de sahiptir.

Denkleştirici adalet işlevinin bir sonucu olarak sebepsiz zenginleşme kurumu, sözleşmeden ve haksız fiilden doğan borçlardan farklı olarak hiçbir ehliyet koşuluna bağlı değildir. Bu nedenle sebepsiz zenginleşmeden kaynaklanan bir borçtan bahsedebilmek için iade alacaklısının veya zenginleşenin fiil ehliyetine sahip olma şartı aranmamaktadır, iade talebi için geçerli bir sebebe dayanmaksızın zenginleşme koşullarının gerçekleşmesi yeterli olacaktır.

1.1. İngiliz Hukuk Tarihinde Sebepsiz Zenginleşme Görüşleri

İngiliz Hukukunda sebepsiz zenginleşme kavramı Blackstone tarafından sözleşme benzeri (quasi contractual) olarak adlandırılmış ve uzun yıllar bu şekilde kabul edilmiştir. Her ne kadar İngiliz Hukukunda yer alsada bu doktrinin kaynağının Roma Hukukunda bulunduğu ifade edilmektedir: “*quasi ex contractu*”. Buna göre sözleşme benzeri borçlar, “zımni vaat” (implied promise) oldukları için sözleşme hukukuna dâhil edilmektedir. İngiliz Hukukunda sebepsiz zenginleşmenin bulunduğu yeri anlamak için öncelikle “sebepsiz/haksız zenginleşme” (unjust enrichment) kavramını anlamak gerekmektedir.

Buna ilişkin İngiliz doktrininde beş yaklaşım yer almaktadır: Bunların ilki sebepsiz zenginleşmeyi muğlâk ahlaki bir ilke olarak gören görüştür. Örf âdet hukukunda geçerli olan geleneksel anlayış da bu şekildedir. İkinci görüş, birinci Restatement’ta yer verilen ve ilk görüşün aksine sebepsiz zenginleşmeyi hukuki bir kavram olarak kabul edilen görüştür. Üçüncü görüş Birks tarafından ortaya konan ve sebepsiz zenginleşmeyi bir düzen ve birlik çerçevesinde ifade eden görüştür. Buna göre her bir olayda bir zenginleşme olup olmadığı, zenginleşmenin sebepsiz/haksız (unjust) olup olmadığı, zenginleşmenin davacının aleyhine gerçekleşip gerçekleşmediği ve bununla ilgili bir gerekçe olup olmadığı sorularının cevapları aranacaktır. Burada sebepsizlik/haksızlık unsurlarının tek tek sayılmasıyla oluşturulan bir yapı söz konusudur. Dördüncü görüş de yine Birks’in çalışmalarından çıkartılan ve haksızlık unsurunun tespitinde bunları gruplandırmayı öneren görüştür. Birks’in 2003 yılında yayınladığı çalışmasında sebepsiz zenginleşme bir piramit yaklaşımı olarak ifade edilmiş ve her bir unsurunu tek tek belirtip ardından bunlara ilişkin genellemeler en tepeye yerleştirilmiştir. Son görüş de Birks’e ait olup dördüncü görüşün bir üst kademesidir. Buna göre hangi zenginleşmelerin “sebepsiz/haksız” olduğunun belirlenmesi yerine -sebepsiz zenginleşmeye ilişkin Alman Medeni Kanunu (BGB) m. 812 düzenlemesi gibi- haklı bir sebep veya açıklama bulunmadığında tüm zenginleşmeleri “sebepsiz/haksız” olarak kabul etmek gerekir. Ancak bu görüş henüz kabul görmemiştir. Bu görüşlerin üçüncüsü olan sebepsizlik/haksızlık unsurlarının tek tek sayılmasını kabul eden görüşün diğerlerine nazaran akademik çevrelerde ve hâkimler nezdinde baskın konumda olduğu ifade edilmektedir.

2. SEBEPSİZ ZENGİNLEŞMEDEN DOĞAN BORÇ İLİŞKİLERİ

Sebepsiz zenginleşmeden doğan borçlar, TBK m.77-82 arasında düzenlenmiştir. TBK.m.77/1'de "Haklı bir sebep olmaksızın, bir başkasının malvarlığından veya emeğinden zenginleşen, bu zenginleşmeyi geri vermekle yükümlü olacağı" ifade edilmiştir. Genel olarak sebepsiz zenginleşme, bir kimsenin haklı bir sebep olmaksızın başkasının malvarlığından bir kazanımda bulunması halidir. Bu durumda sebepsiz zenginleşmede bulunan kişi, elde ettiği faydayı veya miktarı geri vermekle yükümlüdür.

Sebepsiz zenginleşme, zenginleşenin bir müdahalesinden ve bu arada haksız bir fiilinden doğabileceği gibi, bir kazandırmadan; yani bir edimden veya beklenmedik bir olaydan da doğabilir. Bu söylenenlere uygun olarak özellikle Alman Hukukunda "Edime Dayalı Zenginleşme" ve "Edim Dışı Zenginleşme" ayrımı yapılmaktadır. Türk Borçlar Kanunu her türlü zenginleşmeyi içerecek şekilde bir üst kavram olarak "Sebepsiz Zenginleşme" deyimini kullanmıştır. Diğer yandan, sebepsiz zenginleşme yalnız mal ediniminden doğmaz. Zenginleşen kişi, herhangi bir mal edinmeden de malvarlığı, artış gösterebilir. Örneğin, bir kimsenin yerine getirdiği sebepsiz hizmet edimlerinde malvarlığında bir artış meydana gelmekle birlikte, zenginleşen bu yolla bir mal edinmemektedir. Zira "hizmet edimi", maddi bir edim, bir "mal" değildir. Aynı itiraz, "mal edinimi" yerine "hak edinimi" deyimini kullanıldığı takdirde de geçerlidir. Bir kimsenin herhangi bir hak edinmeden de zenginleşmesi mümkündür. Örneğin, bir kimse yapmak zorunda olduğu bir masrafı yapmamak suretiyle bundan tasarruf ederse, herhangi bir hak kazanmamakla birlikte, yaptığı tasarruf oranında zenginleşmiş olur.

2.1. Sebepsiz Zenginleşme Doğuran Olaylar

Sebepsiz zenginleşmeyi doğuran olaylar üçe ayrılır. Bunlar; edim, zenginleşenin müdahalesi ve umulmayan olaydır. Kaynaklandığı bu olaylara uygun olarak sebepsiz zenginleşme de "Edimden Doğan Zenginleşme", "Müdahaleden Doğan Zenginleşme" ve "Umulmayan Olaydan Doğan Zenginleşme" olarak üçe ayrılır.

Alman hukukunda ise doktrin, kaynaklandığı olay türüne göre zenginleşmeyi, "Edimden doğan zenginleşme" ve "Diğer sebeplerden doğan zenginleşme" olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Keza bu hukuk çerçevesinde edim dışı zenginleşmeler, müdahaleden doğan zenginleşme; masraftan doğan zenginleşme ve rücutan doğan zenginleşme şeklinde tekrar

üçlü bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Masraftan doğan zenginleşmede, bir kimse, başkasına ait bir şey için masraf yapmakta, örneğin A, B'nin arabasını tamir etmekte, boyamakta ve bu suretle B'yi zenginleştirmektedir. Burada masraf yapan kimse, iyi niyetli olabileceği gibi, kötü niyetli de olabilir. Örneğin A, kendisinin sandığı bir şey için masraf yapmışsa, iyi niyetli; buna karşılık olarak A, B'den çaldığı arabayı tamir etmiş, boyamışsa kötü niyetli bir kişi olarak bu masrafları yapmıştır. Masraftan doğan zenginleşme, ancak istihkak davası, dolayısıyla zilyetlik ve vekaletsiz iş görme ilişkisi mevcut olmadığı zaman söz konusu olabilir. Rücudan doğan zenginleşmeye ise, daha çok üçlü ilişkilerde rastlanır. Örneğin Ü, A'ya B'nin borcunu ödemekte, böylece B borçtan kurtulmaktadır. Burada Ü'nün B'ye rücuu, rücudan doğan zenginleşmeye örnek teşkil eder. Ancak, uygulamada rücudan doğan zenginleşmelerin sebepsiz zenginleşme hükümlerine tabi tutulduğu haller de istisnadır.

2.2. SEBEPSİZ ZENGİNLEŞME ŞARTLARI

2.2.1. Zenginleşme

Sebepsiz zenginleşmenin ilk şartı, borçlunun malvarlığında bir zenginleşmenin meydana gelmiş olmasıdır. Zenginleşmenin konusu, malvarlığıdır. Malvarlığında meydana gelen artışa, zenginleşme adı verilir.

Zenginleşme unsurunun en geniş anlamıyla düşünülmesi gerekir, böylece aynı ve şahsi hakların yanı sıra kullandırma ve hizmet edimlerinden yararlandırma, ekonomik olarak anlam ifade eden her türlü mal, hizmet, hak, maddi veya fikri varlıklar, fırsat ve avantajlar sebepsiz zenginleşmeye konu olabilecektir. Burada zenginleşmeden anlaşılması gereken malvarlığında başlangıçta oluşan artıştır.

2.2.2. Zenginleşmenin bir başkasının malvarlığından veya emeğinden meydana gelmiş olması

Borçlunun malvarlığında meydana gelen zenginleşme, bir "başkasının malvarlığından veya emeğinden" gerçekleşmiş olmalıdır. TBK m.77/1'e göre, "Haklı bir sebep olmaksızın, bir başkasının malvarlığından veya emeğinden zenginleşen" kimse, bu zenginleşmeyi geri vermekle yükümlüdür. Maddede yer alan bu hükmün anlamı tartışmalıdır. Doktrinde

zenginleşmenin kaynağını açıklayan başlıca iki görüş vardır. Bunlar, klasik görüş ile yeni görüştür.

Klasik görüşe göre, “başkasının malvarlığından ve emeğinden zenginleşme” den amaç, zenginleşmenin, hak sahibinin malvarlığından kaynaklanması ve bu suretle alacaklının malvarlığında bir “azalma”, bir “fakirleşme” meydana gelirken, zenginleşenin malvarlığında da bir “arttırma”nın bir “zenginleşme”nin meydana gelmesidir. Klasik görüşe göre, alacaklı ile borçlunun malvarlıklarında ekonomik bir değer yer değiştirdiği, alacaklının malvarlığındaki bir mal, borçlunun malvarlığına geçtiği zaman, başkasının malvarlığından zenginleşme şartı gerçekleşmiş olur. Alacaklının malvarlığında azalma (fakirleşme) olmadıkça, borçlunun malvarlığında da zenginleşme olmaz. Zenginleşmenin azami miktarı, alacaklının malvarlığında meydana gelen fakirleşmedir. İki malvarlığı arasında yer değiştiren bu mameleki değeri kadar borçlu zenginleşmiş; alacaklı da fakirleşmiş olur. Zenginleşme, fakirleşmeden çok olsa bile, borçlunun geri verme borcu, fakirleşme kadar olup, borçlu daha fazlasını muhafaza eder. Sebepsiz zenginleşme alacağı, zenginleşme ile fakirleşme arasındaki illiyet bağı ile sınırlıdır.

Klasik görüş, sebepsiz zenginleşmede de tazminat hukukuna hakim olan fikri esas almakta, sebepsiz zenginleşmeyi haksız fiile benzetmektedir. Bunun sonucu olarak, davacının malvarlığındaki ekonomik bir değer, örneğin taşınır misli bir mal, aynen borçlunun malvarlığına geçmemiş ise, sebepsiz zenginleşme söz konusu olmaz. Böylece bu görüşe göre örneğin davalı, sadece davacının yerine getirdiği hizmet edimleri sayesinde veya maddi ve gayri maddi mallarını ya da bir kişilik değerini, örneğin resmini, sesini veya ismini kullanma, onlardan yararlanma suretiyle kazanç ve zenginleşme sağlamış ise, burada malvarlıkları arasında maddi mal geçişi bulunmadığı için sebepsiz zenginleşme söz konusu olmaz. Alman Medeni Kanunu’nun 812. Paragrafı “başkasının zararına” deyimini kullanmakla birlikte, bugün bu hukuk çerçevesinde hakim görüş bunu, iki malvarlığı arasında mameleki bir değer yer değiştirmesi, özellikle zenginleşme/fakirleşme, dolayısıyla zarar/tazminat şeklinde anlamamaktadır.

Doktrinde savunulan yeni görüşlere göre, sebepsiz zenginleşme talebi, alacaklının, borçlunun zenginleşmesine tekabül eden fakirleşmesine dayanamaz. Talep, alacaklının fakirleşmesiyle sınırlı değildir. Sebepsiz zenginleşmeye hakim olan fikrin zarar ile bir ilgisi yoktur. Sebepsiz zenginleşmenin amacı, alacaklının malvarlığında gerçekleşen azalmanın giderilmesi, zararın denkleştirilmesi değildir. Bu kurumun amacı, borçlunun malvarlığında

meydana gelen zenginleşmenin geri verilmesidir. Borçlu, malvarlığında başkası aleyhine meydana gelen artışı, zenginleşmeyi, sebepsiz olduğu ölçüde iade etmek zorundadır.

Doktrinde “başkası aleyhine zenginleşme” şartını açıklayan başlıca üç görüş vardır. Bunlar, “yetki içeriği” görüşü, “hukuk alanının ihlali” görüşü ve “hukuka aykırılık” görüşüdür.

2.2.2.1. Yetki (Özgüleme) İçeriği Görüşü (Zuweisungsgehaltstheorie)

Alman hukuk çevresinde ilk defa Wilburg, daha sonra da Von Caemmerer tarafından geliştirilen ve bugün doktrin ve yargı uygulamasında hakim görüş olan yetki içeriği görüşü, “hakların aitlik düzeni ve sahibine verdiği yetki içeriği” fikrine dayanır. Bu görüşe göre, hukuk düzeni kişilere belirli haklar tanımıştır. Haklar, sahibine bazı yetkiler verir. Hakkın içeriğini oluşturan bu yetkiler, hak sahibine aittir; hukuk düzeni bu yetkileri münhasıran hak sahibine tanımış, ona özgülemiştir. Örneğin mülkiyet hakkı, malike taşınır veya taşınmaz mal üzerinde tasarruf etme, bu maldan yararlanma ve onu kullanma yetkilerini içerir. Bu yetkiler, sadece hak sahibine verilmiştir ve yalnız ona aittir.

Hukuk düzenin bir hak dolayısıyla bu hakkın sahibine tanıyıp özgülediği yetkilerle çelişen, bu yetkilere aykırı olarak elde edilen her zenginleşme, başkası aleyhine bir zenginleşmedir. Zira burada zenginleşenin elde ettiği menfaat, aslında hukuk düzenin başka bir kimseye tanımış olduğu bir menfaattir. Bu itibarla, başkasına tanınmış bir hakkın içerdiği yararlanma yetkisine aykırı olarak elde edilen her zenginleşme, başkasına ait bir zenginleşme olduğu için, başkası aleyhine gerçekleşmiş bir zenginleşmedir. Alman Hukukunda bu görüş, bilhassa müdahaleden doğan zenginleşmelerde hakim görüştür. Müdahaleden doğan zenginleşme, başkasına ait hukuki bir değer kullanılması, tüketilmesi, paraya çevrilmesi veya böyle bir değerden yararlanılması hallerinde ortaya çıkar.

Alman hukukunda edimden (ifadan) doğan zenginleşmelerde bu görüş kabul edilmemekte, burada “edim ilişkisi” esas alınmakta ve başkası aleyhine zenginleşme bu ilişki ile açıklanmaktadır. Yetki içeriği teorisi, Alman hukukunda hakim teori olmakla birlikte doktrinde hangi hakların sahibine yetkiler verdiği ve verilen bu yetkilerin içerik ve kapsamının ne olduğu tartışmalıdır. Bu fikre göre yalnız mutlak haklar ve özellikle aynı haklarla fikri ve sınai haklar sahibine yetkiler verirken, kişilik hakları ile marka ve rekabet hakları sahibine böyle yetkiler vermez.

2.2.2.2. Hukuk Alanın İhlali Görüşü (Beeintraechtigungstheorie)

Hukuk alanının ihlali görüşü, “başkasının hukuki değerlerinin çiğnenmesi”, başkasının hukuk alanına haksız müdahale” fikrine dayanır. Bu görüşe göre, başkası aleyhine zenginleşme, başkasının hukuk alanının ihlal edilmesi suretiyle elde edilen zenginleşmeyi ifade eder. Başkasının hukuk alanının ihlali, ilke olarak maddi bir zarara sebep olmakla birlikte, böyle bir zararın doğmaması da mümkündür. Özellikle bazı hallerde kişilik değerleriyle maddi olmayan diğer değerlerin, örneğin fikri ve sınai hakların ihlalinden maddi bir zararın doğmaması, buna karşılık bu değerleri ihlal edenin zenginleşmesi mümkündür. Bu nedenle, bir kimsenin malvarlığında bir azalma, özellikle bir zarar meydana gelmeden de hukuk alanı ihlal edilebilir.

İhlal görüşüne göre hukuk düzeni, kişilere belirli haklar tanımıştır. Hakların konusu, hukuki değerlerdir. Hukuk düzenin koruduğu bu değerlere, hukuki değer denir. Her kişi, belirli haklara ve hukuki değerlere sahiptir. Bir kişinin sahip olduğu haklar ve hukuki değerler, o kişinin hukuk alanını oluşturur. Her kişinin bir hukuk alanı vardır ve bu alan, kişileri çevreleyen dış dünyanın bir parçası, bir kısmıdır. Hukuk düzeni, hukuk alanını, kişilere kişisel ve bireysel yetki alanı olarak tanımıştır. Hukuk alanını oluşturan başlıca hak ve değerler, malvarlığı hakları özellikle aynı haklar, alacak hakları ile bu hakların koruma alanına giren malvarlığı değerleri, fikir ve kişilik değerleridir. Bir kimsenin sahip olduğu hukuki değerlerden oluşan hukuk alanının herhangi bir şekilde ihlal edilmesi, daraltılması, bu kimsenin hukuk alanına, haksız müdahale teşkil eder; onun hukuk alanını ihlal eder. İşte; bir kimsenin haklı bir sebep yokken, başkasının hukuk alanını ihlal etmek suretiyle elde ettiği ekonomik her menfaat, her zenginleşme, başkası aleyhine gerçekleşmiş bir zenginleşmedir.

2.2.2.3. Hukuka Aykırılık Görüşü (Widerrechtlichkeitstheorie)

Bu görüşe göre, başkasına ait bir haktan hukuka aykırı bir fiille elde edilen zenginleşme, başkası aleyhine gerçekleşmiş bir zenginleşmedir. Hiç kimse başkasına ait bir haktan, hukuka aykırı bir fiille menfaat elde edemez. Schulz, “Sebepsiz zenginleşme taleplerinin hukuka aykırı fiilden doğan talepler olduğunu” ileri sürmektedir. Schulz tarafından savunulan bu görüş, zenginleşenin müdahalesinden doğan zenginleşmeler yanında kazandırmadan ve umulmayan olaydan doğan zenginleşmeleri de hukuka aykırı fiil ile açıklamaya çalıştığı için doktrinde taraftar bulmamıştır.

2.2.3. İlliyet Bağı

Borçlunun malvarlığında başkası aleyhinde meydana gelen zenginleşme; kazandırma, müdahale veya umulmayan olay gibi zenginleştirici olaylardan birinden kaynaklanmalıdır. Zira ancak bu takdirde, alacaklının malvarlığında meydana gelen zenginleşme, alacaklı aleyhine gerçekleşmiş olur. Zenginleştirme ile kazandırma, müdahale ve umulmayan arasında illiyet bağı bulunmadıkça, zenginleşme bir başkası aleyhine gerçekleşmiş olmaz.

2.2.4. Geçerli bir sebebin bulunmaması

Sebepsiz zenginleşmenin varlığı için aranan diğer bir şart, bir kimsenin malvarlığında meydana gelen zenginleşmenin geçerli bir sebebe dayanmamasıdır. İfa sonucu zenginleşme ve ifa dışında zenginleşme türlerinde geçerli sebebin yokluğu ayrı ayrı araştırılacaktır. Geçersiz sebebin varlığı halinde sebepsiz zenginleşmeden bahsedebilmek için kazandırmanın geçerli olması gerekir. Burada temel ilişki yani hukuki ilişki ya hiç kurulmamıştır ya eksik kurulmuştur ya da bu hukuki işlem geçersizdir ancak yapılan kazandırma geçerlidir. Diğer tarafa yapılan kazandırmanın temelinde geçerli bir borç ilişkisi bulunduğca bu kazandırma sonucu oluşan zenginleşme, sebepsiz olmayacaktır.

Bu noktada taşınırlarda mülkiyetin naklinin sebebe bağlı mı sebepten soyut mu tartışması gündeme gelmektedir. Bilindiği gibi hukuk sistemimizde taşınmazlar üzerinde aynı hak kazandıran tasarruf işlemleri sebebe bağlı (illi) olduğu için, tasarruf işlemine yol açan borç ilişkisi geçersizse kazandırma gerçekleşmiş olmayacak (örneğin mülkiyet geçmemiş olacak) ve sebepsiz zenginleşme davası ile bu kazandırmanın iadesi talep edilemeyecektir. Taşınırlarda ise sebebe bağlılık mı sebepten soyutluk mu geçerli olduğu taşınmazlarda olduğu gibi kanunda belirlenmediği için doktrinde görüş farklılığı bulunmaktadır. Taşınırlarda sebebe bağlılık görüşü kabul edildiğinde, aynı taşınmazlarda olduğu gibi, borçlandırıcı işlemin geçersizliği sonucu tasarruf işlemi de geçersiz sayılacak ve kazandırma gerçekleşmiş olmayacaktır. Dolayısıyla mülkiyet nakli olmadığı için fakirleşen istihkak davası ile iade talep edebilecektir. Sebebe bağlılık görüşünün sebepsiz zenginleşmenin uygulama alanını daraltacağını savunan ve sebepten soyutluk ilkesini kabul eden görüşe göre borçlandırıcı işlemin geçersiz olması halinde

tasarruf işlemi etkilenmeyecek ve mülkiyet diğer tarafa geçtiği için kazandırmanın iadesi sebepsiz zenginleşme ile talep edilebilecektir.

Alman Hukukunda soyutluk ilkesi geçerlidir. Buna göre taşınır mülkiyetinin nakline ilişkin bir hukuki işlem geçersiz ama tasarruf işlemi geçerli ise mülkiyet nakledilmiş olduğundan fakirleşen mülkiyete dayalı istihkak davası açamayacaktır; öte yandan sebepsiz zenginleşme nedeniyle iade talep edebilecektir. Karşı tarafa bir kazandırmada bulunmak amacı taşımayan ifa dışı zenginleşmelerde ifa sonucu zenginleşmelerin aksine temelde yatan geçerli bir hukuki ilişkinin var olup olmadığı araştırılmayacağı için, ifa dışı zenginleşmeler kural olarak her zaman sebepsiz zenginleşmeye dayanan iade talebine konu olabilecektir.

İngiliz Hukukunda “sebepsiz/haksız” (unjust) olma unsuru, Kara Avrupası sistemindeki gibi zenginleşmeyi elde tutmak için haklı/geçerli/hukuki sebeplerin varlığını araştırmak yerine iade borçlusunun zenginleşmeyi elde etmesinin neden “haksız” olduğunu araştırır. Haksızlığı tespit etmek için “haksızlık unsurları” (unjust factors) sayılmıştır. Her ne kadar Birks İngiliz hukukunda bu fikri 1985’te ortaya atmışsa da, 2003 yılında bu yaklaşım yerine Kara Avrupası sistemindeki yaklaşımın benimsenmesi gerekçesiyle görüşünü değiştirmiştir. Ancak bu görüşü kabul görmemiştir.

2.3. Zenginleşenin Geri Verme Borcu

Zenginleştirmeyi oluşturan şey, parça şey olup da zenginleşenin malvarlığında aynen bulunmakta ise, Türk hukukunda geçerli sebebe bağlılık ilkesi gereğince zenginleşenin bunun mülkiyetini kazanması mümkün değildir. Zenginleşen, böyle bir şeyin mülkiyetini kazanmadığı, davacı halen bu şeyin maliki olduğu için bu halde sebepsiz zenginleşme davası değil, istihkak davası açar ve şeyin aynen geri verilmesini ister. İstihkak davasında geri vermenin konusu ve kapsamı ise, zilyedin geri verme yükümlülüğüne göre belirlenir. Buna karşılık, Alman hukuku gibi mülkiyetin soyutluk ilkesine göre geçişini kabul eden ülkelerde hukuki sebep geçersiz olsa bile, tasarruf işlemi geçerli ise, zenginleşen; şeyin, ferden belirli taşınır veya taşınmaz malın mülkiyetini kazanır. Ancak, zenginleşme hukuki bir sebebe dayanmadığı için zenginleşen, mülkiyetini kazandığı bu belirli malı, malvarlığında bulunmakta ise sebepsiz zenginleşme davasıyla aynen geri verir. Alman hukukunda sebepsiz zenginleşmede aynen geri verme borcu, parça mallarda genel kuralı oluşturmaktadır. Zira soyutluk ilkesine göre geri verme borcu,

niteliği itibariyle bir parça borcu olduğu için geri verilecek mal, malvarlığında bulunduğu sürece bunun aynen geri verilmesi gerekir.

Bunun için zenginleşen, alacaklıya söz konusu mal belirli bir mal ise, bunun mülkiyetini tekrar devretmek zorundadır. Sebepsiz olarak kazanılan alacak haklarında ise, borçlu alacak hakkını alacaklıya yeniden devreder.

Buna karşılık, hukukumuzda geçerli olan sebebe bağlılık ilkesi nedeniyle belirli mal kazanmalarında, bunlar üzerindeki haklar, zenginleşene geçmediği, dolayısıyla zenginleşen, zenginleşmiş olmadığı için taşınır veya taşınmaz mal istihkak davasıyla geri alınır. İstihkak davasının mümkün olmadığı hallerde ise, sebepsiz zenginleşme davasıyla geri istenir ve bu halde de zenginleşmenin aynen geri verilmesi ancak istisnai hallerde mümkün olur. Böyle bir imkanın bulunduğu hallerde kural, aynen geri vermedir. Bu mümkün olmadığı takdirde, geri verme ancak elde edilen şeyin ekonomik değerini üzerinden para ile yapılır.

2.4. Sebepsiz Zenginleşme Davasının Zamanaşımı

TBK m.82’de sebepsiz zenginleşme davasının tabi olduğu zamanaşımı hükme bağlanmıştır. Sözü geçen madde birinci cümlesinde zamanaşımı sürelerini, ikinci cümlesinde ise, sebepsiz zenginleşme defini düzenlemiştir.

TBK m.82’de sebepsiz zenginleşme davası için, biri iki yıllık kısa, sübjektif ve nispi, diğerini de on yıllık uzun, objektif ve mutlak olmak üzere iki ayrı zamanaşımı süresi öngörülmüştür. Bu sreler içinde dava açılmadığı takdirde sebepsiz zenginleşmeden doğan alacak hakkı, eksik borç halini alır. Bundan sonra alacaklı bu davayı açtığı zaman, sebepsiz zenginleşenin zamanaşımı defii ile karşılaşabilir ve bu durumda dava zamanaşımı nedeniyle reddedilir.

Prof. Dr. Fikret Eren, Borçlar Yasası m.66’daki zamanaşımı süresini çok az bulmakta ve şöyle eleştirmektedir: “Kanun koyucunun sebepsiz zenginleşme davasında iki yıllık bir süre tanınmasını anlamak zordur. Bu, kanun koyucunun sebepsiz zenginleşme ile haksız fiil arasında bilimsel olmayan bir benzerlik görmesinden ve böylece BK. m.72’deki espriyi buraya da aktarmak istemesinden ileri gelmektedir. Bu nedenle sebepsiz zenginleşmeye “haksız fiil benzeri=quasi delikt” de denilmektedir. İki yıllık srenin kabul edilmesi aslında sebepsiz zenginleşme talep ve davasının şartlarının ağırlaştırılması ve dolayısıyla davacı zararına

zorlaştırılması sonucunu doğurmuştur. Buna karşılık Alman hukukunda sebepsiz zenginleşme davası için bir tek zamanaşımı süresi tanınmış olup, o da 30 yıllık mutlak ve objektif bir süredir.

3. SEBEPSİZ ZENGİNLEŞME DAVASININ ŞAHSİ NİTELİĞİ

Sebepsiz zenginleşme, tamamen Borçlar Hukukunun kapsamı içerisinde kalan bir alacak hakkı doğurur. Bu alacak hakkının ihlalinin yaptırımını da tamamen bir şahsi davadır.

Sebepsiz zenginleşmenin davasının konusu, bir başkasının malvarlığından veya emeğinden zenginleşen kimsenin, bu zenginleşmeyi hak sahibine geri vermesidir. Geri verme borcu, zenginleşmenin mevcutsa aynen, aksi halde değer üzerinden geri verilmesini ifade eder.

Sebepsiz zenginleşme davası şahsi niteliği ile haksız fiil ve sözleşmeden doğan davalarla aynı grup içerisinde yer alır. Bu davalar gibi davacıya sahip olduğu bir alacak hakkını sağlamak amacını güder. Haksız olarak karşı tarafın malvarlığına intikal etmiş şey aynen geri verilmek gerekse de bu sebepsiz zenginleşme davasının şahsi niteliğine engel değildir.

Sebepsiz zenginleşme davasındaki iade olgusu aynı bir dava olan istihkak davasının doğurduğu sonuca ulaşır. Ancak sebepsiz zenginleşme davasının iade amaçlı olması bu davanın aynı nitelik taşımasını gerektirmez. Her iki davanın birbirine benzemesi, önceki durumun geri getirilmesini sağlamalarından ibarettir.

Şahsi nitelikli sebepsiz zenginleşme davası ile aynı nitelikli istihkak davası arasında temel farklar bulunmaktadır. Her iki davada da bir kıymet el değiştirmekle birlikte, sebepsiz zenginleşme davasında kıymetin yer değiştirmesi genelde hukuki, istihkak davasında ise fiilidir. Sebepsiz zenginleşilen şey taşınır ise zenginleşen kişi bunun mülkiyetini, davacıya iade zorundadır. Oysa aynı durumda istihkak davası zilyetliğin iadesini gerektirmektedir.

Sebepsiz zenginleşme davasında dava konusu taşınmaz ise, iade taşınmazın zenginleşmeden önceki maliki namına MK 633. Maddesine göre tescilin yapılması ile olur. Sadece mülkiyet kaydının terkinin yeterli değildir.

Sebepsiz zenginleşmede davalının borcu, verme olduğu halde, istihkak davasında davalının borcu yapma borcudur. Sebepsiz zenginleşme davasının şahsi niteliği ve onu istihkak davasından farkı, özellikle zenginleşenin iflası halinde kendini ortaya çıkarır. Sebepsiz

zenginleşmenin konusu paradan farklı bir şey ise, davacı iflas masasında bulunan şey hakkında aynen iade talebinde bulunamaz. Davacının şeye ilişkin hakkı, İİK. 198. Madde gereği, değere eşit para alacağına dönüşür. Diğer alacaklılarla birlikte gırameye girer ve bu alacağı beşinci derecede yer alır. Oysa davacının açtığı dava, istihkak davası olsaydı, davacı iflas masasından bu şeyi aynen alabilecektir.

KAYNAKÇA

Eren, Fikret: **Borçlar Hukuku Genel Hükümler, B. 20**, Ankara 2016.

Turanboy, K. Nuri: **Sebepsiz Zenginleşme Davasının Asli-Tali Niteliği**, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi: Prof. Dr. Naci Kınacıoğlu'na Armağan. C:1, S:2, 1997.

Oğzuman, M./Öz, Turgut: **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 2009, İstanbul.

Ünver, Feyza: **Sebepsiz Zenginleşmeye Uygulanacak Hukuk**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.

Önen, Turgut: **Borçlar Hukuku**, Yayın: 48, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1984.

Kuzgun, Şerife/Kuzgun, Ersan: **İyi Niyetli Sebepsiz Zenginleşenin Geri Verme Borcunun Sınırlandırılması Sorunun Yargıtay Kararları Işığında Değerlendirilmesi**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:17 S:1, Ocak 2018.